

da bir mesafedir deyip teselli bulmak mümkün. Fakat medeniyetler ittifakından bahsediyorsak, diplomatik nezaketin ötesinde esasa ilişkin bazı şeyleri de konuşuyor olabilir memiz gerekmez mi?

Daha yalın bir ifadeyle, ittifak etmek demek, sorunları hasıraltı etmek anlamına gelmemeli. Küresel adaletsizlikler, eşitsizlikler de-

vam ettiği müddetçe Batılı olmayan toplumların “tarih bitmedi; çünkü bizim hâlâ üstümüz açık” demesinden daha doğal ne olabilir? Bunu tarihe (kadere!) karşı çıkmak olarak gören Batılılarımız ve Batıcılarımız, adaletin evrensel bir ilke olduğunu unutmuşa benziyorlar. Adına ne dersek diyelim, farklı kültürler, medeniyetler, toplumlar ve

devletler arasında savaşın yerine sevgi, kavganın yerine hoşgörü, çatışmanın yerine işbirliği konmalı. Şüphesiz bu insanın fitratına da maslahatına da daha uygun bir durum. Fakat gerçek sorunlarla samimi bir şekilde yüzleşmeyeceksek, ittifakların su üstüne yazılmış yazıdan ibaret olacağını da itiraf etmemiz gerekir. ■

Medeniyetler İttifakı: Problemler, açmazlar, hayaller

Ali Balcı

“Medeniyetler İttifakı” bir kavram olarak kendi içinde tüm medeniyetleri kapsamı gerekirken, İslam ve Hristiyan medeniyetlerinin platformuna dönüştü ve bu durum Yahudilik, Budizm ve Konfüçyanizm başta olmak üzere diğer medeniyetleri ittifak karşısında sessizleştirdi ya da mesafeli bir tutum almaya itti.

MEDENİYETLER İttifakı, 11 Mart 2004’te el-Kaide’nin İspanya’nın başkenti Madrid’de gerçekleştirdiği terör saldırısının ardından gündeme gelen bir projedir. Bu saldırıların ardından İspanya’da iktidara gelen Jose Luis Rodriguez Zapatero, 21 Eylül 2004’te BM Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmada Batı ile Müslüman dünya arasında bir “Medeniyetler İttifakı” kurulmasını önerdi. Haziran 2005’te Zapatero’nun, kültürel anlamda İslami, politik düzlemde ise Batılı bir ülke olan Türkiye’ye ortak başkanlık önerisiyle Türkiye projeye dâhil oldu. Fakat bu tarihten itibaren Türkiye, girişimi tabiri caizse İspanya’dan daha fazla sahiplenerek söz konusu ittifak projesinde daha çok ön plana çıkan ülke haline geldi. 14 Temmuz 2005’te resmen kurulu-

şundan bugüne neredeyse dört yıl geçmesine rağmen, geline nokta da proje ilk ortaya çıktığı dönemdeki canlılığını kaybetmiş gözüküyor. Bu bağlamda söz konusu girişimin problem alanlarına değinmek daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.

Projenin önemli figürlerinden biri olan Devlet Bakanı Mehmet Aydın, Bilim ve Sanat Vakfı tarafından 12-14 Mayıs 2006’da düzenlenen “Medeniyetler ve Dünya Düzenleri” isimli sempozyumda yaptığı açılış konuşmasında İmam Gazali’den alıntılar yaparak “Tuhaf olan çabuk yayılır” ifadesini kullanmıştı. Bu ifadeyi kullanırken “medeniyetler çatışması” argümanının tuhaflığına referansta bulunmuş ve bunun karşısına konulan “Medeniyetler İttifakı” projesinin en önemli deza-

vantajına değinmişti. Kritik soru şu: Üzerinden bunca zaman geçmesine rağmen, Medeniyetler İttifakı gibi “yapıcı” bir projenin medeniyetler çatışmasının “tuhaflığı” karşısında etkin bir söylem geliştirmiş olması bütünüyle bu kadim problemin suçu mu? Bu durumda Medeniyetler İttifakı zaten ölü doğan bir proje ya da başlı başına bir fantezi mi?

Elbette değil. Medeniyetler İttifakı projesinin beklentileri karşılamaması noktasında altı temel hususun öne çıktığı söylenebilir. Birincisi, girişimin ortak başkanları İspanya ve Türkiye’nin bunu kendi politikaları doğrultusunda kullanmaları. Türkiye gerek İslam dünyasında öncü bir rol üstlenmek gerekse AB üyeliğinde kendisine avantaj sağlamak amacıyla bu girişimi sürrekli gündeme getiriyor. Bu bakış açısı söz konusu projeyi araçsallaştırdığı için, proje kendisine öncel olan diğer politikalara yaradığı sürece değerli bir konuma düşürülmüş oluyor. Projenin bu şekilde araçsallaşması, diğer ülkelerin söz

konusu ittifaka mesafeli bakmasına neden olabileceği gibi, girişimin mevcut iktidarların ömürleriyle sınırlı kalması gibi bir riski de beraberinde getiriyor.

İkincisi, projenin önündeki en büyük engel, “zamanın ruhu” olarak adlandırabileceğimiz yapısal bir problem. Zamanımızın önemli düşünürlerinden Pierre Bourdieu’nun “güçlü söylem” olarak tanımladığı ve kısa bir süre içinde “evrensel bir inanç” ya da “kutsal bir hakikat” haline gelen neoliberalizmin temel referansa dönüştüğü bir dünyada, Medeniyetler İttifakı gibi bir projenin etkin bir şekilde uygulanması zor. Diğer bir ifadeyle Medeniyetler İttifakı kendisi için uygun olmayan koşulların, söylemsel alanın üzerinde doğmuş bir proje. Bu yönüyle meydan okuyucu bir tavır olsa da, söz konusu koşullar bu meydan okumaya direnecek kadar güçlü. Yine Bourdieu’nun “Darwinci bir dünya” olarak tanımladığı bu mutlak rekabet söyleminin önünü tıkayan böyle bir proje, ya bu söylem tarafından ortadan kaldırılır ya da kendisi için işleyen bir mekanizma haline getirilir. Dolayısıyla Medeniyetler İttifakı’nı bekleyen en önemli tehlike bir “tüketim” nesnesine dönüşme ihtimali.

Bu yapısal engelin somut uzantısı ise dünyada söz konusu girişimin geliştirilmesine yönelik süregiden muazzam sessizlik. Bu sessizlik sayesinde girişimin neoliberal söylemsel alana entegre edilme çabası mümkün bir hal alıyor ve bu da projenin önündeki üçüncü engeli ortaya çıkarıyor. Zira girişim, ABD gibi küresel güçler tarafından hedefinden saptırılma tehlikesi ile başa çıkmak zorunda. Örneğin Bush döneminde ABD, söz konusu girişimi kendi politikası olan Büyük Ortadoğu Projesi’ne katkı sağlayacak bir mekanizma olarak görürken, bir anlamda Medeniyetler İttifakı projesi yeniden araçsal bir konuma indirgenmişti. 14 Şubat 2006’da dönemin ABD Dışişleri Bakanı’nın, girişimin Washington’ın Ortadoğu ile

ilgili politikalarıyla uyumlu olmasını umut ettiğini belirtmesi bunun en açık göstergesi. Yeni Başkan Barack Obama ile birlikte bu bakış açısının değişip değişmediğini söylemek için ise henüz erken. Öte yandan AB ve Rusya ise girişime açık bir destek vermek yerine, bugüne kadar belirsiz ifadeler kullanmayı tercih etti.

Dördüncü sorun da girişime destek vermesi beklenen Ortadoğu ülkelerinin takındığı tavır. Mısır, Suudi Arabistan ve Pakistan gibi önemli Müslüman ülkeler ittifaka açık ve güçlü bir destek vermeyip sadece

liderlerin iyi niyetinden şüphe etmek doğru olmasa da, aktif politik alandan dışlanan böylesi bir inisiyatifin etkin bir şekilde işleyeceğini düşünmek zor.

Beşincisi, “Medeniyetler İttifakı” bir kavram olarak kendi içinde tüm medeniyetleri kapsamı gerekirken, İslam ve Hristiyan medeniyetlerinin platformuna dönüştü ve bu durum Yahudilik, Budizm ve Konfüçyanizm başta olmak üzere diğer medeniyetleri ittifak karşısında sessizleştirdi ya da mesafeli bir tutum almaya itti. Daha da önemlisi ittifakın iki medeniyet üzerine

Medeniyetler İttifakı Türkiye açısından önemli kırılmalara işaret ediyor. Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren Batı’ya dönük bir politika izleyen ve İslam ülkelerine mesafeli duran dış politik tavrı, bu ittifakın öncülüğünün üstlenilmesiyle altüst edildi. Yine Türkiye, süper güçlerden bağımsız bir şekilde tarihinde ilk kez küresel bir oluşumun önderliğini üstlenmiş oldu.

bazı olumlu açıklamalarda bulundular. Ortadoğu ve İslam dünyasındaki mevcut liderlerin açık bir desteğinden yoksun olan inisiyatif, İran eski Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi ve Senegal eski Başbakanı Mustafa Niasse gibi emekli liderlerin iyi niyet platformuna dönüştü. Bu ise girişimi “gerçek” politik alandan uzaklaştırarak emekli liderlerin vakit geçirdikleri bir “tüketim” mekanizması haline getirebilir. Emekli

odaklanmış olması, temelde söz konusu girişimin iki lider ülke olan İspanya ve Türkiye’nin çıkarlarına işlediğini ifşa etti. Bu iki medeniyet arasındaki etkileşim ya da yakınlaşmanın Türkiye’nin AB üyeliği sürecindeki kozlarını arttıracakı söylenebilir. Bu argümana mevcut çatışmanın iki medeniyet arasında olduğu ve diğerlerinin ikincil kaldığı şeklinde itiraz edilebilir. Fakat bu itiraz Filistin sorunu ve Uzak Do-

ğu'daki birçok çatışmayı görmezden geldiği için sakattır.

Son olarak bazı soyut problemlere de değinilebilir. Johan Galtung'un 6 Temmuz 2006'da *Zaman* gazetesindeki yazısında vurguladığı gibi "Medeniyetler İttifakı" ifadesi "medeniyet" kavramının belirsizliği ile boğuşmak zorunda olduğu gibi, "ittifak" kelimesi de askerî bir çağrışım yapıyor. Üstelik söz konusu inisiyatif tedrici bir söylem geliştirmek yerine büyük vaatlerle ortaya çıkarak kendi sözleri altında ezilme tehlikesi yaşıyor. Bir de, ittifakın kendini "medeniyetler çatışması" söyleminin ötekisi olarak kurmasından dolayı, paradoksal biçimde etkinliği medeniyetler arası çatışmanın gündemde kalmasına bağlı olacaktır. Zaten inisiyatifte topluluk ya da başka bir kavram yerine "ittifak" kelimesinin tercih edilmesi, kendisini tam da "çatışma" olgusunun ötekisi olarak kurduğunun bir göstergesi.

Yine de bütün bu problemlere bakıp Medeniyetler İttifakı'nın bir

işe yaramadığını söylemek doğru olmaz. İttifak, Türkiye açısından bakıldığında önemli kırılmaları temsil ediyor. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Batı'ya dönük bir politika izleyen ve İslam ülkelere mesafeli duran dış politik tavrı, bu ittifak girişimiyle altüst edildi. Böylesi bir girişimin öncülüğünü üstlenmek bir anlamda İslam dünyasının sözcülüğüne girişmek anlamına geldiğinden proje, dış politika alanında ciddi bir konum değişimine işaret ediyor. Bu da Türkiye'nin bölgesel güç olma söyleminin altını dolduran bir husus. Yine bu inisiyatifle Türkiye, süper güçlerden bağımsız bir şekilde tarihinde ilk kez küresel bir oluşumun önderliğini üstlenerek "yeni bir güç olma" söylemini bir başka noktadan da desteklemiş oldu. Bütün bunlar ise aslında inisiyatifin yukarıda bahsettiğimiz ilk probleminin ne kadar derin olduğunu, ittifakın hangi düzlemde araçsallaştığını gösteriyor.

Medeniyetler İttifakı'nın, "mede-

niyetler arasında bir barış ortamı geliştirme" hedefine başarıyla ulaşacağı konusunda iyimser olmak zor; ancak inisiyatifin Türkiye'nin etkin bir güç haline gelmesinde bir araç olarak kullanılabileceği yüksek bir ihtimal. Bu bağlamda 6-7 Nisan 2009 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleşen Medeniyetler İttifakı'nın ikinci forumunu, medeniyetler arasında barış ortamını sağlayacak sürecin bir ayağı olarak değil, Türkiye'nin etkin bir güç olma söylemini geliştirmesinin bir uzantısı olarak değerlendirmek daha doğru olur. Önde gelen dünya liderlerinin katıldığı forum bu açıdan önem taşıyor. Daha da ileri gidip Obama'nın ABD'de iktidara gelişiyle birlikte medeniyetler arası barışın mümkün hale geldiği gibi bir beklenti ve üstelik bu forumu söz konusu beklentinin bir ayağı olarak tasvir etmek için yine vakit fazlasıyla erken. Bu umutların gerçekleşmesi ekonomik yapının değişmesini de içeren daha önemli yapısal değişimlere bağlı. ■

"Medeniyetler İttifakı" ne kadar gerçek?

Sadık Ünay

Medeniyetler İttifakı İstanbul Forumu, yürütülen çalışmaların "profesyonel" bir uluslararası diplomasi ve sivil toplum ağı tarafından "sahiplenilmiş" olduğu izlenimini uyandırdı. Bu da benzer girişimlerde sıkça rastlanılan bir içerikten çok sunuma yoğunlaşma ve çözüm bekleyen yakıcı insani sorunlar olduğu gibi dururken suni ve naif bir iyimserlik havası oluşturma gibi bir riske işaret ediyor.

ABD Başkanı Barack Hüseyin Obama'nın, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde konuşarak İslam dünyası-Batı ilişkilerinde barış, karşılıklı saygı, anlayış ve hoşgörüyü dayalı yepyeni bir dönemin başlangıcını ilan edece-

ğine dair beklentiler sebebiyle büyük önem atfedilen Türkiye ziyareti, benzer öncelikler doğrultusunda kurulan "Medeniyetler İttifakı" girişiminin İstanbul Forumu ile çakıştı. Obama'nın şahsi katılımı ve Çırağan Sa-

rayı'nda tüm katılımcılara hitap ettiği bir kamu diplomasisi egzersizi ile "taçlanması" umulan forum bundan mahrum kalsa da, "Büyük Ortadoğu Projesi"nin çöküşünden sonra alternatif yaklaşımlar arayışındaki ABD'nin "ittifak" çatısını sahiplendiği görüntüsü de verilmemiş oldu.

BM'nin desteği ile İspanya ve Türkiye'nin eş başkanlığında dört yıl önce başlayan Medeniyetler İttifakı girişiminin, geçen süre zarfında kültürlerarası anlayış ve saygının derinleştirilmesi, farklı etno-kültürel gruplar arasında mevcut/muhtemel çatışmaların önlenmesi ve çeşit-